
І.В. Клочков
кандидат філософських наук,
доцент НУХТ

ТАСТУМ INTRINSECUM І ГНОСЕОЛОГІЧНІ КОНТРОВЕРЗИ ФІЛОСОФІЇ Т. КАМПАНЕЛЛИ

Томазо Джандоменіко Кампанелла (1568–1639) є одним із найсуперечливіших та унікальних мислителів періоду розвою гуманістичної традиції Відродження і Нового часу. Його філософський спадок незрівнянно великий порівняно зі спадком представників раціоналістичної традиції. Але дотепер лишаються певні пробіли, які засвідчують зверхнє ставлення до людини, котра спромоглась вступити у двобій із химеричним схилинням перед авторитарними схоластичними студіями.

Кампанеллі належать «Філософія, доведена відчуттями» (1591), «Місто Сонця» (1602), «Великий епілог» (1604–1609), «Захист Галілея» (1616), «Теологія» (1613–1624), «Метафізика» (1638). Специфічність його філософських прозрінь вражає монументальністю і поліфонією сенсів. Цікавим, з огляду на житейські випробовування, виявився злам ним недієздатних «книжкових» істин, якими була зашорена тогочасна освіта, переважно теологічного штибу.

Таке бунтарство відобразило невпинне ускладнення зростання архітектоніки пізнаванності й могутності людського розуму, що ладен заперечити марновірства і спорудити храм природи, здобути досвід, який загартовує істинні знання реального, а не горішнього світу [11]. Подібне творче піднесення духу йде врозріз зі складними силогізмами, вченням про недосяжну субстанцію речей, поверховість узагальнених правил мудрування в царині аристотелівської філософії. Т. Кампанелла – справжній бунтівник духу, але досить специфічний. Його філософія поєднала в собі різні культурні, когнітивні й ідеологічні «сполуки». Як у плавильному тиглі з різних фрагментів металів, в ній постає універсальна єдність речей, такий собі великий «філософській камінь», з досить відчутними рисами антропоцентризму. Алхімічні проби приймаються одноголосно далєбі не всім оточенням, а то й взагалі тавровані як «божевільні», «демонічно-чаклунські», «диявольські» [12].

Сучасник Галілея, Кампанелла був зовсім нестандартним у

виборі світоглядних детермінант, що забезпечили поступове сходження до наукових теорій XVIII ст. Велич його філософії поєднується з владарюванням у державі мудрих правителів, котрі стали запорукою визначення нормативно-ціннісного фундаменту майбутнього суспільства. Особливе місце у розмислах мислителя належить поняттю «природа», яке розглядається в смисловій проекції поняття «буття», як безпосереднього розмаїття форм існуючих речей, яке забезпечує наявність усталених взаємозв'язків з почуттями людини, втілюючи в собі єдині принципи першоджерела знань. Чуттєвість тлумачиться як такий собі базовий елемент пізнання, а не «накопичення», «повтор» загальновідомих істин, запозичених із фоліантів і стародавніх рукописів. Адже захарашення свідомості минувшиною корисне лише до того моменту, поки людина реалізує свої творчі наміри, тренує увагу і пам'ять. Коли ж розпочинається подвоєння свідомості на «власне-поверхове» й «чуже-слухне», виникають більш драматичні колізії, що зрештою призводять до загибелі індивідуального світогляду, художньо-образного мислення, стилістики в цілому. На підтвердження цього можна вдатись до певної історичної паралелі [10].

XIX століття. Німеччина. Розвиток волюнтаристичної доктрини «ставить крапку» в тривалій полеміці між представниками класичної гносеології і онтології. Формується зовсім інша географічно-лінгвістична площина, хоча спільними є проблеми. На горизонті майорять ідеї ідеалізму, матеріалізму і віталізму. Але щось лишається не висловленим і майже не спростованим. З'являється теорія песимізму А.Шопенгауера з думкою, що надмірне читання книг призводить до загибелі письменницького таланту. Мовляв, через це світ вирує, зазнає змін, «програє», виринає на поверхню складного буття і знову пірнає у найглибші безодні [12]. Значно раніше від Шопенгауера схожу ідею висловив знаний італійський гуманіст, який по-іншому розглядав це питання. «Читати потрібно вдумливо, – зауважив він, – і не слід перейматись настроєм традиції, а мати власну ідею щодо тексту або змісту прочитаного фрагменту з класичних авторів». То був Кампанелла, який мужньо обстоював права інтелекту, захищав мовленнєву культуру, а також орієнтував пророцьку фантазію до царини абстрактного духу, що спрямовує сили індивіда на відшліфовування унікального діаманту власної думки, а не на переспівування запозиченого, чужого.

Перед нами – різні мислителі, але схожість ідей і відчуття ге-

ніального налаштування на інтуїцію безкінечного (про яку йдеться у «Листі до Антоніо Кваренго»). Зауважу, що подібна ремінісценція зовсім не випадкова. Активно полемізуючи, Кампанелла залучає до обговорення тези з антропологічного вчення Дж. П. делла Мірандоли. Далі відкрито стає на захист розуму, як чинника вічного спасіння, наполегливо обстоюючи думку про винятковість його трансцендентного першоджерела, що виявляється в гностичних знаннях, зближених з споконвічною мудрістю (маються на увазі філософські теорії, спрямовані на вивчення природи) [13].

Знання мають одну спільну мету – відкривати шлях до правильного міркування й обачливого читання наочної книги Бога, з врахуванням досвіду механіки і анатомії, з поступовим відновлюванням сторінок людської історії. А заняття філософією – не тільки марнування часу, марудне перегортання її сторінок, яких сила-силенна (від перипатетиків до релігійних істин), а й просякнутість буттям через відновлення чіткої інтерпретації числових відношень, пропорцій, доведення аксіом життя у тексті [8].

Здобуття знань має своєю передумовою цілісність «безпосереднього бачення» («*de visu*») і «внутрішнього відчуття» («*per tactum intrinsecum*»), супроводжуваного заглибленням у витoki речей. Знання стають більш вагомими для розуму, який не ковзає поверхнею позірних сутностей, а дошукується до істинних обривів дійсності, сприймаючи світ в його безпосередності, унікальності, багатоголосі. Нового забарвлення мислитель надає чуттєвому пізнанню, втіленому у вигляді символу, тлумачення якого пов'язує між собою справжню мудрість («*sapientia*») і естетичний смак («*sapere*»), що уособлює увесь каркас відчуттів. Утворення останніх, передбачаючи тісну взаємодію з річчю, має достеменну основу – інтуїцію божественного. Віддаляючись від сприйняття, первинний образ-відчуття трансформується у форму містичної мудрості або божественного смаку. Це дозволяє збагнути автентичний зміст речей у некаламутному прототипі «*voëiv*» (мається на увазі пророцьке піднесення, запозичене з мусульманської традиції Гундісальві).

Поступово гносеологія Кампанелли вибудовується дивовижно чітко. Згідно з нею, відчуття набуває іншого значення – як «проникнення», взаємодія із предметом – та потребує наявності втілення бога в межах царства природи. Таке доповнення її ідеєю творця унікальне за своєю суттю. Бог немовби «сумлінно занотує» рядки життєвого часопису, лишаючись рівним силі і любові. Бо тільки

відтворення ейдосів, їх просування до найзагальніших і всеохоплюючих життєвих процесів, супроводжуване відчуттям насолоди від всесвіту, підтверджує його існування в усьому [9].

Так встановлюється певна демаркаційна лінія між зовнішньо-раціональним і внутрішнім відчуттям єства, що якоюсь мірою наслідує емпіричну традицію пізньої схоластики Р. Бекона, внаслідок чого містичне перетворюється на розсудок.

Зовсім неоднозначну роль у гносеології Кампанелли відіграє процес самопізнання. У першому розділі своєї «Метафізики», спростувавши антиномії скептицизму, мислитель дискутує на тему про інтуїтивне осягнення природи, базоване на буденному досвіді і вільній грі почуттів.

Самопізнання тісно пов'язане з феноменом душі, що освоює себе присутністю в людському тілі, маючи уявлення об'єкта, що відрізняються від неї рівнем якісного відображення. Пізнання – не прерогатива людської діяльності, а вміння образно мислити – основа всього, що має життя. Поза всяким сумнівом, речі володіють вродженою мудрістю, завдяки чому сприймаються нами як усвідомлені раніше, як, власне, відчуття («sensus sui»).

Т. Кампанелла послідовно доводить тезу, що знання – це лише мудрість, набута внаслідок контакту з іншими предметами і людьми. Кожна річ зазнає змін під впливом іншої речі, себто відчужується й стає собою: «Той, хто відчуває тепло, сприймає себе як зміненого дією тепла; сприймає не фарбу, а пофарбованого себе».

Тут дається взнаки прихована раціональна тенденція, представлена вже у Р. Декарта, особливо в його «Міркуваннях про метод» [1]. (Досить цікавим є той факт, що останній відмовився листуватись і зустрічатись із Кампанеллою, вирішивши, що його «недуалістична» філософія – напрочуд комічне дійство»).

Вуспереч скептицизму і сенсуалізму, Кампанелла звертається до найпослідовнішого радикалізму. Наприклад, поняття «вроджені ідеї», «чиста свідомість» (аналогі декартівського *cogito*), котрі володіють сущим самим по собі, він уточнює додатковими знаннями – набутим чуттєвим досвідом. Отже, процес самоусвідомлення як наслідок має «sensus abditus» («приховані почуття»), замкнені від додаткових форм знання. У межах «sensus sui» («відчуття себе»), на рефлексивному рівні, «sensus abditus» є невизначеними. Але тільки людина здатна досягнути загального рівня усвідомлення. У Бога вони народжуються як «зразки» вічної досконалості – *natura*

eternitatis («природи вічності»).

Зауважимо, що, окрім душі – духовності («spirit–spiritualis»), мислителю визнає присутність безтілесного розуму. Уподібнюючись інтелігібельному в речах, розум засвоює форми (вічні ідеї), відповідно до яких бог створив світ.

Процес пізнання, за Кампанеллою, має специфічні координати й неоднозначності, а набуття нових теоретичних уявлень підкріплюється фактичною доказовістю у сфері творчої уяви. Але не всі сприймання мають жорстку локалізацію у фокус-групі раціонального. Пізнати щось – означає стати частиною пізнаного, не існувати у формі найзагальнішої думки, а «володіти» знанням, досягаючи розрізнення між об'єктивним і внутрішньо-суб'єктивним, тим, що має ім'я містичної інтуїції, або прозріння. Знати можна існуюче, фантастичне й вигадане. Розуміє той, хто завжди помиляється, відчуваючи потребу до вдосконалення, випробовуючи, відчуваючи, – той, хто насправді є пристрасним буттям, а не порожнім «глечиком», заповненим досхочу правилами чи настановами. Звідси – когнітивна формула, народжена вірою у гідність людського таланту: «Той, хто є всім, знає про все; хто незначний, володіє лише часткою». Пізнаючи, людина частково відчужується від самої себе, але водночас здобуває певний досвід, зближується з ним. Отримати знання – означає стати багатьма іншими предметами, явищами, іменами внаслідок пасивного характеру досвіду. Відбувається поступове розширення буття завдяки повній рішучості й сміливості індивідуального досвіду. Все пізнавальне відокремлюється від власного «Я» і водночас є з ним одним цілим. Такий антагонізм має діалектичну будову.

Разом з тим мислитель дає іншу інтерпретацію. Знання, згідно з нею, – це тривале, відновлювальне сходження божественного до всіх речей, наслідком чого є утворення духовної сутності в людині, котра дезавуальовує буття зсередини, будучи осяяною святим «безумством». Адже пізнати – означає померти й віродитись до іншого життя, бо кожна смерть спонукає до створення принципово нового. Зміни, що відбуваються, супроводжуються усвідомленням людиною витоків своїх чуттів, завдяки чому вона не перетворюється на річ, а лишається собою [8].

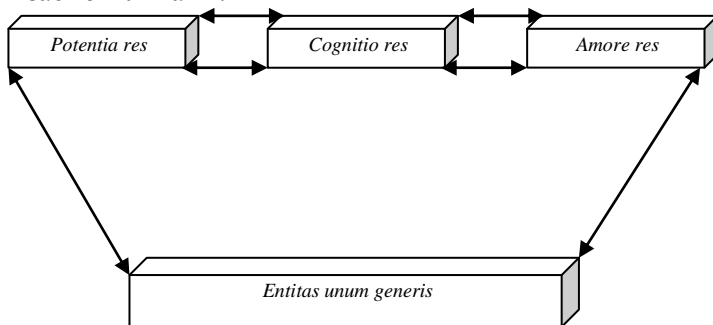
На такому роздоріжжі здійснюється світоглядний поворот від емоційних потягів до знань природи. Якщо почуття формує об'єкт і окреслює нові шляхи пізнання, то смерть дає змогу нам споглядати бога, присутнього в усіх речах. А буття все це руйнує своїми пози-

тивними значеннями реальності. Навіть навчання змінює природу пізнавального і, в певному сенсі, є загибеллю та частковим викривленням вічного життя. Ось чому буття не губиться у морі існування, а звеличується завдяки людському генію у вічності. Людина, завжди перебуваючи на чужій землі, є відірваною від себе, але невблаганно шукає шлях до справжньої батьківщини духу – поруч із Богом. «Ubi bene, ubi patria» («Батьківщина там, де тобі добре») – це основний лейтмотив гносеології Кампанелли.

Абрис його метафізики немовби продовжує контрверзи, означені процесом самопізнання, котре відкриває структуру речей – їх суттєвість. Мислитель вважає, що будь-який предмет чи річ утворюється з потенції існування, знання і любові до буття. Ці первинні основи, на нашу думку, у певному сенсі відповідають схематизму середньовічної схоластики.

Кожне суще, за Кампанеллою, має відповідні складові:

а) потенцію буття або речі («*potential res*»); б) все, що може існувати і знати, що воно є («*cogito res*»); в) наявність власного знання, зумовлене любов'ю до суцього («*amore res*»). Всі вони рівні за ієрархічними принципами будови й походження («*Entitas unum generis*»), уособлюють кінцеве завершення світобудови зі зворотними взаємовпливами:

Поруч існують протилежності – першооснови небуття. Це – «неміч» («*non potentia*»), «незнання» («*ignorantia*») і «ненависть» («*negatio*»). Вони являють собою кінцеве завершення всього, що є можливим. Потенція буття знає, але не все, що можна знати; вона любить і водночас ненавидить. Бог – це найвища сила, мудрість і любов. А творення повторює на різних рівнях потрібну схему. Відштовхуючись від ідеї про універсальну одухотвореність світу, Кампанелла формує доктрину «магічного анімізму» («*magica*

spiritualis»). Згідно з нею, речі володіють таємною здатністю «розмовляти» між собою. Наприклад, зірка, випромінюючись, передає іншим небесним тілам «сили-знання» про себе; метали і каміння живляться та зростають завдяки Сонцю; смарагди утворюються у формі кристалічних шестикутників; існують навіть рослини, котрі можуть стати птахами.

Уважно проаналізувавши все сказане, можна з впевненістю висновити, що у світі відбуваються тотальне зародження і миттєве відновлення всього. Це – один із основних принципів пантеїстичної діалектики, зрощений герметичною традицією. Про це ми можемо дізнатися з твору «Про відчуття речей і магії», де виголошено думку: «Увесь світ є відчуженням і зміною, а людська душа і тіло – це статуя Всевишнього, створена в ім'я величання Його вічної сили, розуму і любові. Нічого у світі не відбувається даремно. Заради Нього все помирає та щоразу вертається до життя оновленим» [6].

У даному контексті має місце й антропологічна складова. Людина, на думку мислителя, – це «епілог природи», її «натхнення», «сум», «неприхована самотність і ніжність». На відміну від апокаліптичних забарвлень ченців, вона не є глумом. Індивід – це, передусім, склепіння талантів, шанувальник і першовідкривач невідомого. У своїх намірах він прагне пізнати витвори всевишнього. Його світ – «мале світило», що порівнюється з яскравим, палаючим вогнем першооснови, або «великого Сонця». Поруч природа – дивний храм, живий, щомиті оновлюваний. Його портали і браму прикрашають статуї, орнаменти й базиліки, а зсередини палахкотять різнокольорові вітражі, котрі розповсюджують тональні гами вічного світла. На небесах все є простим, але будова Землі ускладнена внаслідок матеріального протистояння речей [7]. За своєю суттю, все живе прямує до «невидимого саява». Ті, кому вдається на мить схопити символічний сенс акту творення, – щасливці. Ті, хто поступово навчається неупереджено читати знаки «таємної книги буття» (природи), легко дізнаються, що вона наявна в милості Бога. Здобуваючи навички з мистецтва передбачення, вони, не з власної примхливості, завжди перевіряють свої власні наміри в Ньому. Дізнатися про «добру» чи «погану» складову будь-якої речі, маскуючи «життєву комедію», означає для людини побачити сутність всього в процесі розгортання дійсного існування форм. Звідси стає відчутною любов до всезагальної душі світу. Знання магії доповнює смислову площину гносеології. Магія поділяється

на такі різновиди: божественну, природну і демонічну. Перша – це одкровення Бога з пророкам і святим. Остання – мистецтво злих духів, руйнівників тілесної оселі душі (демонів). Природна магія – практичне мистецтво, що репрезентує активно-пасивні властивості речей задля отримання надзвичайних ефектів, що лишаються таємницями вищого рангу.

Отже, мислителю вдається подовжити різновид «чаклунської майстерності» до рівня панпсихізму, включивши до нього всі види відомих за його часів мистецтв, надавши перевагу винайденню друкарського верстата і пороху [4].

Магічним мистецтвом, вважає Кампанелла, володіють також риторичні диспутанти і поети. Проникнення до сфери первинних ейдосів, автентичних взірців природних явищ є кінцевим результатом логічного піднесення. Адже завдяки силі свого слова, наявності у них образів уявного світу вони наближуються до існуючого. Багатство значень інструментальної магії доповнюється у них відчуттям природи як «досконалої дитини світобудови». Через кілька століть М.Гайдеггер висловить схожу думку у своїй екзистенціальній онтології, зауваживши, що поет ближчий до буття, ніж учений або філософ [9–10].

Теорія пізнання Т. Кампанелли містить багато антагоністичних тверджень, але передовсім вона є символом захисника віри в людський розум. Його сучасники ставились до нього як до упередженого полеміста і мрійника. У цьому, безперечно, є частка правди, але не більше. За життя його повсякчас цікавила антична традиція, особливо платонівська. Але він не «занурювався» у неї повністю, а лишив місце для ідей, більш актуальних і піднесених. В ім'я істини він вистраждав право бути собою, не ставши під «прицільно-перехресним» вогнем критиків на бік лицемірства, невігластва й блюзнірства. Якщо звернути увагу на випробування, що спіткали його впродовж життя, на приязне ставлення одних осіб (кардинала Рішельє) і неввічливість інших, то, поза всяким сумнівом, не обійтись без здивування такою мужністю і спокоєм, з якими мислитель сприймав негаразди долі.

Його основна заслуга – не тільки зміцнення фундації політичного утопізму щодо міста щасливих і інтелектуально оновлених осіб, а містико-магічна метафізика, зорієнтована переважно на часткове переосмислення набутих знань і самоусвідомлення людиною безмежного вирію подій світобудови, яка наполегливо запитує: «А

справді, у чому ж насамкінець полягає сенс мого життя?» і «Чи не роблю я глибшої помилки, запевняючи себе в тому, що природа підвладна лише мені?» [2]. Ці риторичні знання відкривають простір для розвідок у межах кордоцентризму і поміркованого раціоналізму Б. Паскаля [5].

Один із основних принципів філософії Т. Кампанелли – знання природи мають змінити характер життя більшості людей, а не нашкодити досягненню ними власного щастя. Ескізи не заангажованої стилістичними абстракціями думки, краєвиди майбутнього соціуму за межами острова Тапробану, де владарюють Пон, Син і Мор [3], належать усім європейцям без винятку. Натхнення спонукає нас просуватись вглиб, до вивчення будови Всесвіту, збагачувати собою земну натуру, як колиску вільного й безсмертного духу, і завжди перемагати швидкоплинність речей, відносність оцінок і, звичайно ж, виходити з підвладності смерті – прямуючи до сфери трансцендентного!

ЛІТЕРАТУРА

1. *Декарт Р.* Метафізичні розмисли. – К., 2000. – 304 с.
2. *Кампанелла Т.* Избранные философские произведения. – СПб., 2004. – 580 с.
3. *Кампанелла Т.* Город Солнца // Утопический роман XVI–XVII ст. – М., 1971. – С. 143–192.
4. *Кампанелла Т.* Метафизика // Человек: Мыслители прошлого и настоящего о его жизни, смерти и бессмертии. Древний мир – эпоха Просвещения. – М., 1991. – С. 266–273.
5. *Паскаль Б.* Думки. – К., 2009. – 704 с.
6. *Платон.* Диалоги. – Х., 2008. – 347 с.
7. *Реале Д., Антисери Д.* История западной философии от истоков до наших дней. – СПб., 2002. – Т. 4. От Леонардо до Канта. – 880 с.
8. *Фаулз Дж.* Аристос. – Вінниця, 2003. – 340 с.
9. *Хайдеггер М.* Положение об основании. – СПб., 1999. – 292 с.
10. *Хайдеггер М.* Разговоры на проселочной дороге. – М., 1991. – 192 с.
11. *Хамітов Н.В., Гармаш Л.Н., Крилова С.А.* Історія філософії. Проблема людини та її меж. – К., 2006. – 296с.
12. *Шопенгауер А.* Афоризмы житейской мудрости // Избранные произведения. – М., 1992. – С. 189–370.
13. *Russell B.* History of Western philosophy and its connection with political and social circumstances from earliest times to the present day. – L. : Oxford-press, 1967. – 690 p.

Клочков І.В. Tactum intrinsecum і гносеологічні контрверзи філософії Т. Кампанелли.

Філософія доби Відродження (XV–XVI ст.) передбачає наявність світоглядних детермінант, що мають глибинний герметичний сенс. Із розвитком гуманітарного знання необхідним стає прагнення визначити послідовність суджень теоретичного й наукового змісту. Людина, як специфічний мікро-макрокосм, у площині буття набирає універсальних рис, пов'язаних із визначенням метафізичних основ пантеїстичної діалектики. Цілий комплекс ідей пантеїстичного і магічного розуміння природи, що уособлює ідею вічного творення, вибудовує Т. Кампанела.

Автор статті обстоює тезу про те, що теоретична спадщина італійського мислителя має значення для поглиблення внутрішніх зв'язків між отологічними і теоретико-пізнавальними детермінантами гуманістичної традиції.

Ключові слова: Відродження, буття, людина, душа, магія, пізнання, вічність, досвід, трансцендентне.

Клочков И.В. Tactum intrinsecum и гносеологические контрверзы философии Т. Кампанеллы.

Философия эпохи Возрождения (XV–XVI ст.) предполагает наличие мировоззренческих детерминант, имеющих глубокий герметический смысл. С развитием гуманитарных знаний необходимой становится стремление определить последовательность суждений теоретического и научного содержания. Человек, как специфический микро-макрокосм, в поле бытия получает универсальные черты, связанные с определением метафизических основ пантеистической диалектики. Целый комплекс идей пантеистического и магического понимания природы, которая олицетворяет собой идею вечного творчества, выстраивает Т. Кампанелла. Автор статьи защищает тезис о том, что теоретическое наследие итальянского мыслителя имеет значение для углубления внутренних связей между онтологическими и теоретико-познавательными детерминациями гуманистической традиции.

Ключевые слова: Возрождение, бытие, человек, душа, магия, познание, вечность, опыт, трансцендентное.

Klochkov I.V. Tactum intrinsecum & gnoseological T. Campanella Antagonistic view's.

Reinascence progeny of the philosophical thought XV–XVI c. will expected appeal world-outlook what determined profoundly hermetic sense. With the development of humanitarian knowledge, that is a trying to the solved much complex problem's and testify step-by-step notion's in the general theoretical course. The human being as a unique micro-macrocosm species ontological ground and gained the Universe idiosyncrasy dealing the conditions & founda-

tions of the metaphysical dialectic. T. Campanella reconstructed the whole complex pantheistic tradition & magical ideas of nature that symbolized unending creative possibilities. The author of this article defended thesis that the study theoretical studies by Italian thinker has an urgent inner join with ontological and theoretical-cognition statements in the context of humanistic tradition.

Key words: Reinessance, ontological, human, soul, magic, knowledge, eternity, experience, transcendens.